

डॉ. पंजाबराव देशमुख कृषि विद्यापीठ कृषि नगर, अकोला

-नागरिकांची सनद-

प्रस्तावना :-

भारत हा कृषि प्रधान देश असल्याने देशाची एकंदरीत आर्थिक प्रगती प्रामुख्याने शेतीच्या उत्पादकतेवर अवलंबून असते. शेती हे प्राथमिक क्षेत्र असल्याने शेतीचा विकास शास्त्रीय पध्दतीने करून नविन तंत्रज्ञानाचा फायदा शेतीसाठी व शेतक-यांसाठी व्हावा यासाठी कृषि विद्यापीठाची स्थापना करण्यात आली. या कृषि विद्यापीठाच्या कार्याचा मुळ उद्देश कृषि शिक्षण, कृषि संशोधन व कृषि विस्तार शिक्षण असून कृषि क्षेत्रातील कार्यक्षम मनुष्यबळ निर्माण करून त्याचा उपयोग कृषि, कृषि अभियांत्रिकी, पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय, वनविद्या व उद्यानविद्या क्षेत्रामध्ये उपलब्ध करून देणे हे आहे. या व्यतिरिक्त महाराष्ट्र शासनास निरनिराळे कृषि विषयक धोरणात्मक निर्णय घेण्यासाठी तांत्रिक सल्ला देणे तसेच अखिल भारतीय स्तरावर संशोधन करण्यासाठी भारतीय कृषि अनुसंधान परिषद, नवी दिल्ली यांच्या मार्फत कृषि विषयक धोरणे राबविण्यासाठी सहाय्य करणे.

कृषि विद्यापीठात विकसीत झालेले तंत्रज्ञान आणि सुधारीत वाणांची बियाणे, कृषि विभाग व महाराष्ट्र राज्य बियाणे महामंडळामार्फत शेतक-यांपर्यंत पोहोचविले जाते. विद्यापीठात विकसीत झालेल्या कृषि तंत्रज्ञानाच्या विस्ताराची जबाबदारी ही शासनाच्या कृषि खात्याकडे आहे. कृषि विद्यापीठाकडे विस्तार शिक्षणाचा महत्वाचा भाग असून त्याद्वारे विस्तार कार्यकर्ते, ग्राम विस्तारक, विषय विशेषज्ञ विविध खात्यातील अधिकारी शेतकरी आणि शेतकरी महिला यांना प्रशिक्षण दिले जाते. लिखित साहित्य, प्रसार माध्यमे, विविध संपर्क पध्दतीद्वारे कृषि विषयक माहिती प्रसारीत केली जाते.

कृषि विद्यापीठाची प्रमुख उद्दीष्टे कृषि शिक्षण, संशोधन आणि विस्तार शिक्षण हे असल्याने या विद्यापीठाकडून कृषि विषयाशी संलग्न परंतु वाणिज्यिक स्वरूपातील थेट सेवा जनतेस पुरविल्या जात नाही किंवा तसा सेवा पुरविण्याचा परस्पर संबंध येत नाही. तथापी, कृषि विद्यापीठाकडून खालील मुद्यांबाबत विदर्भातील शेतक-यांना माहिती देण्यात येते आणि त्यांच्या समस्या सोडविण्यासाठी मार्गदर्शनाचे काम केले जाते.

विद्यापीठाकडून पुरविल्या जाणा-या सेवा :-

१. **माती परिक्षण** : मातीचा नमूना प्राप्त झाल्यानंतर शेतक-यांच्या मागणीनुसार प्रयोगशाळेत परिक्षण करून १५ (पंधरा) दिवसामध्ये अहवाल दिला जातो. ही सेवा विद्यापीठाने निश्चीत केलेल्या दरात पुरविली जाते. अशी सेवा विद्यापीठ मुख्यालय अकोला, कृषि महाविद्यालय, नागपूर येथे उपलब्ध आहे.
२. **पाणी परिक्षण** : पाण्याचा नमूना प्राप्त झाल्यानंतर शेतक-यांच्या मागणीनुसार प्रयोगशाळेत परिक्षण करून १५ (पंधरा) दिवसामध्ये अहवाल दिला जातो. ही सेवा विद्यापीठाने निश्चीत केलेल्या दरात पुरविली जाते. अशी सेवा विद्यापीठ मुख्यालय अकोला, कृषि महाविद्यालय, नागपूर येथे उपलब्ध आहे.
३. **पिकांचे फिरते चिकीत्सालय** : पिकांचे फिरते चिकीत्सलयाद्वारे कृषि विद्यापीठ अंतर्गत सर्व विभागीय व जिल्हा विस्तार केंद्राद्वारे नियोजित वेळापत्रकानुसार शेतक-यांनी आणलेले माती व पाण्याचे नमूने तपासले जातात. सदर नमून्यांचे केवळ सामु व क्षारतेचे पृथःकरण करून नविन सुधारणा व खत व्यवस्थापनाबाबत शेतक-यांना मार्गदर्शन केले जाते. त्याचप्रमाणे शेतक-यांनी आणलेले पिकांचे नमून्याचे किड रोग प्रादुर्भावाचे निदान करून त्यांना त्यावर किड व रोग नियंत्रणाचे उपाय सुचविले जातात.

मार्गदर्शन व सल्ला :-

१. केंद्र / राज्य शासन / भारतीय कृषि अनुसंधान परिषद, नवी दिल्ली यांचेकडून आखून आलेल्या प्रमाणकानुसार व विषयानुसार शेतकरी प्रशिक्षण / मेळावा / चर्चासत्र आयोजित करून कृषि माहिती व तंत्रज्ञान पुरविणे, मार्गदर्शन करणे, समस्या सोडविणे.
२. दुरध्वनीद्वारे प्रत्यक्ष संपर्क साधण्यासाठी कृषि विद्यापीठाची कृषि माहिती वाहिनी सेवा (हेल्प लाईन) उपलब्ध आहे.
 - अकोला - प्रत्येक गुरुवारी
दुपारी २.३० ते ५.३०
दुरध्वनी क्रमांक : ०७२४-२२५९२६२
 - नागपूर - प्रत्येक सोमवारी
दुपारी २.३० ते ५.३०
दुरध्वनी क्रमांक : ०७१२-२५३०६८३
 - सिंदेवही - प्रत्येक मंगळवारी
दुपारी ३.०० ते ५.००
दुरध्वनी क्रमांक : ०७१७८-२८८०७१
 - साकोली - प्रत्येक मंगळवारी
दुपारी ३.०० ते ५.००
दुरध्वनी क्रमांक : ०७१८६-२३६३४३
- विभागीय कृषि संशोधन केंद्र, कृषि विज्ञान केंद्र व आकाशवाणी, यवतमाळ यांचा संयुक्त उपक्रम

‘‘हॅलो कास्तकार’’

दुरध्वनी क्र. ०७२३२-२४५५८२
ध्वनीमुद्रण क्र. दुसरा व चौथा मंगळवार वेळ : दुपारी ३ ते ४
प्रसारण : दुसरा व चौथा शुक्रवार
(टोल फ्री दूरध्वनी सेवा ११११)

३. आकाशवाणी व दूरदर्शनवरून वेळोवेळी शेती विषयक माहिती प्रसारीत केली जाते.
४. छपाई माध्यमातून उदा. प्रती वर्षी कृषि संवादिनी, कृषि पत्रिका मासिक, विविध विषयाच्या घडी पत्रिका तसेच कृषि विषयक माहिती असलेली वार्षिक दिनदर्शिका (भिंतीवरील) इ. प्रकाशनाद्वारे व वृत्तपत्रातून लेख प्रसिध्द करून माहिती व मार्गदर्शन केले जाते.

कृषि विषयक माहिती पुरविणे :-

१. कृषि प्रदर्शनातून व फोटो गॅलरीच्या माध्यमातून कृषि विषयक माहिती दिली जाते.
२. व्हिडीओ / सिडी द्वारे कृषि माहिती प्रसारीत केली जाते.
३. कृषि औजारे व यंत्रांचा वापर करणेबाबत माहिती पुरविली जाते.
४. कृषि विद्यापीठ कार्यक्षेत्रात शेतकरी - शास्त्रज्ञ कृषक मंचाची स्थापना केली आहे. या मंचाची मासिक सभा आयोजित करण्यात येते.

कृषि विषयक उत्पादन विक्री :-

१. विद्यापीठाने विकसीत केलेल्या विविध शेती पिकांच्या वाणांचे विद्यापीठ प्रक्षेत्रावर उत्पादीत बियाणे उपलब्धतेनुसार मुख्यालय तसेच संलग्न संशोधन केंद्रावर विक्रीसाठी उपलब्ध केले जाते.
२. कलमी / रोपे तयार करून विक्री केली जातात. विद्यापीठाने निश्चीत केलेल्या दराने शेतक-यांना कलमे / रोपे उपलब्धतेनुसार पुरविली जातात.
३. जैविक खते तयार करून शेतक-यांना उपलब्ध करून दिली जातात व त्याची विक्री विद्यापीठाने निश्चीत केलेल्या दरानुसार केली जाते.

शैक्षणिक :-

या विद्यापीठात कृषि व संलग्न विषयात निम्न व उच्च शिक्षणाच्या सुविधा उपलब्ध आहेत.

अ) उच्च शिक्षण

१. पदवी - कृषि, कृषि अभियांत्रिकी, उद्यानविद्या, वनविद्या
२. पदव्युत्तर - कृषि, कृषि अभियांत्रिकी, कृषि व्यवसाय व्यवस्थापन
३. आचार्य - कृषि, कृषि अभियांत्रिकी

ब) निम्न शिक्षण

१. कृषि तंत्र पदविका
२. माळी प्रशिक्षण

संशोधनात्मक उद्दिष्टे व प्रमुख पिके:-

डॉ. पंजाबराव देशमुख कृषि विद्यापीठ, अकोला अंतर्गत विदर्भातील तिन्ही कृषि हवामान विभागातील मुख्य उद्दिष्टांना अनुसरून विद्यापीठाचा संशोधन कार्यक्रम निश्चित केला जातो. तसेच शेतक-यांचे गरजे प्रमाणे शेती पिके, फळ झाडे, चारा पिके, फुले, भाजीपाला पिके, वनौषधी पिके, दुग्धव्यवसाय, कृषि माल प्रक्रिया, शेतीस लागणारी औजारे, पाणलोट क्षेत्रे विकास, मृद संधारण, जल संधारण, क्षारयुक्त जमिन सुधारणा, ठिबक सिंचन, पशु व्यवस्थापन इ. बाबतचा संशोधन कार्यक्रम राबविला जातो. यासोबतच विद्यापीठात अस्तित्वात असणा-या विविध तांत्रिक विभागामार्फत संशोधन कार्य केले जाते. यामध्ये १९ संशोधन केंद्र १७ विविध तांत्रिक विभाग व ४ शैक्षणिक प्रक्षेत्रावर सद्यस्थितीत २५ अखिल भारतीय समन्वयित संशोधन प्रकल्प आणि ३१ राज्य शासन पुरस्कृत प्रकल्पाद्वारा राबविण्यात येत आहे. त्याचप्रमाणे राष्ट्रीय फलोत्पादना अंतर्गत ७ प्रकल्प कापूस तंत्रज्ञान अभियानांतर्गत ८ प्रकल्प व १९ तदर्थ प्रकल्पांतर्गत खालील प्रमाणे विविध शेती पिकांवर संशोधन कार्यक्रम सुरु आहेत.

तृणधान्य :	धान, गहू, ज्वारी, मका
कडधान्य :	मुग, उडीद, तूर, हरभरा
गळीत धान्य :	सोयाबिन, भुईमुग, सुर्यफुल, करडई, तीळ, जवस, मोहरी
नगदी पिके :	कापूस, ऊस
फळ पिके :	संत्रा, लिंबू, मोसंबी, चिंच
भाजीपाला पिके :	मिर्ची, वांगी, कांदा, भेंडी, टोमॅटो, वाल
चारा पिके :	ल्युसन बर्सीम, स्टायलो, ज्वारी
औषधी व सुगंधी वनस्पती :	सफेद मुसळी, अश्वगंधा, काळमेघ, पानपिंपरी, अर्जून,
विविध पशुधन :	गाई व म्हशी
शेतीयंत्र सामुग्री व औजारे :	विविध पिके कापणी यंत्र, कापूस वेचणी यंत्र, मिनी दालमिल, मिर्ची बियाणे निष्कासन यंत्र, स्लॅशर, न्युमॅटीक टोकन यंत्र, रुंद वरंबा व सरी टोकन आंतर मशागत यंत्र

उपरोक्त संशोधना अंतर्गत विविध पिकांचे संकलीत व सुधारीत वाणांचा विकास करणे, त्यांचे बिजोत्पादन कार्यक्रम राबविणे, विविध फळ झाडांची रोपे / कलमे तयार करणे, विविध पिकांच्या पिक व्यवस्थापन, पिक उत्पादन व पिक संरक्षण इ. बाबींवर संशोधन करून त्याविषयी शिफारशी शेतक-यासाठी प्रसारीत केले जाते.

कृषि अभियांत्रिकी शाखामध्ये विविध शेतीचे औजारे व यंत्र सामुग्री यांचा विकास करण्यात येते तसेच जलसिंचन पध्दती, पाणी व्यवस्थापन पध्दती, खतांच्या मात्रा, शेती माल प्रक्रिया इ. विषयावर संशोधन केले जाते.

कृषि क्षेत्रातील अनेक बाबी विचारात घेऊन संबंधीत विषयातील ज्ञान व तंत्रज्ञान विकसीत करण्यासाठी तसेच उन्नत जातीचे विविध वाण व संकलीत वाण तयार करण्यासाठी संशोधन केंद्रे कार्यान्वयीत करण्यात आली आहे. या संशोधन केंद्रातील संशोधनाचा उपयोग शिक्षणासाठी व प्रत्यक्षात शेतक-याकडून शेतीमध्ये वापर करणेसाठी केला जातो.

शेतक-यांच्या अपेक्षा - विद्यापीठाद्वारे अपेक्षापूर्ती :-

१. विद्यापीठास भेट देणा-या किंवा दुरध्वनीद्वारे संपर्क साधणा-या शेतक-यास त्यांचे समाधान करून, सोप्या व त्यांना समजेल अशा भाषेत माहिती देण्यात यावी, यासाठी विद्यापीठात कृषि तंत्रज्ञान माहिती केंद्र कार्यान्वयीत करण्यात आले असून अधिकारी / कर्मचारी शेतक-यांना सौजन्याची व सभ्यपणाची वागणूक मिळेल यासाठी प्रयत्नशील राहतील.
२. विद्यापीठाकडून केल्या जाणा-या विक्रीमध्ये (बियाणे, प्रकाशने, रोपे इ.) विश्वासहर्ता राहिल आणि शेतक-याचे हीत जोपासले जाईल हा मुळ उद्देश असेल.
३. शेतक-यास केले जाणारे मार्गदर्शन, सल्ला व इतर माहिती उपलब्ध साधनांचा पुरेसा वापर करून तत्परतेने व कोणतीही तक्रार राहणार नाही अशा रितीने करणेसाठी विद्यापीठ वचनबद्ध राहिल.

तक्रारीचे निवारण :-

वरील विषयाच्या अनुषंगाने सेवा, सल्ला किंवा माहिती अथा मार्गदर्शनाचे काम सुरळीतपणे न झाल्यास खालील अधिका-यांकडे तक्रार नोंदविल्यास त्याची तातडीने दखल घेऊन उपाययोजना केली जाईल.

१. संचालक, विस्तार शिक्षण, डॉ. पंजाबराव देशमुख कृषि विद्यापीठ, अकोला
२. संचालक, संशोधन, डॉ. पंजाबराव देशमुख कृषि विद्यापीठ, अकोला
३. संचालक, शिक्षण, डॉ. पंजाबराव देशमुख कृषि विद्यापीठ, अकोला
४. कुलसचिव, डॉ. पंजाबराव देशमुख कृषि विद्यापीठ, अकोला

मा. कुलगुरु यांच्या मान्यतेने व आदेशाने.

स्वा/-

कुलसचिव
डॉ. पं.दे.कृ.वि., अकोला